

ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ ЯК КРИТЕРІЙ ОЦІНКИ ЦИВІЛІЗОВАНОСТІ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Сучасний стан розвитку права, правової системи висвітлив значну кількість нагальних проблем, які стосуються основ державного та суспільного ладу, перспектив розвитку демократії, утвердження ідеалів рівності та свободи, проголошених ключовими цінностями в Основному Законі України. Це зумовлює актуальність широкого кола питань з осмислення проблематики прав і свобод людини та громадянина. У цьому контексті А.М. Колодій слушно зазначає, що в юридичній науці сформувалася досить обґрунтована точка зору, згідно з якою побудову дійсно правової держави і громадянського суспільства необхідно розпочинати з формування, забезпечення та захисту прав людини і громадянина [1, с. 96]. Безумовно, права та свободи людини залежать від рівня розвитку самого суспільства та держави. До того ж, характер взаємодії держави та особи є важливим показником стану суспільства в цілому, а також його завдань і перспектив розвитку. Неможливо зрозуміти сучасне суспільство та сучасну людину без вивчення багатоманітних відносин людини та держави.

Важливість вивчення природи прав і свобод людини зумовлюється не лише тими специфічними обставинами (насамперед, йдеться про процес демократизації та гуманізації політичної системи, формування громадянського суспільства, реформування правової системи, структурної організації публічної влади та управління тощо), в яких наразі знаходиться Україна. Сьогодні ми стаємо свідками формування нової галузі юридичних наукових студій, яка може бути охарактеризована як наука прав людини. При цьому варто навести точку зору такого відомого фахівця як Р. Касен, який стверджує, що саме завдяки цій науці та відповідній дисципліні можливо отримати цілісну картину людських відносин при визначенні прав і можливостей людини, необхідних для всебічного розвитку особистості. Саме тому категорія прав людини поступово проникає практично в усі без винятку галузі юридичних досліджень, зокрема конституційне, адміністративне, цивільне, кримінальне, трудове, екологічне право. Питанням генезису прав і свобод людини приділяється значна увага в межах історико-правових розвідок, а також науки теорії держави та права. У цьому розумінні можна без перебільшення стверджувати, що категорія прав людини постає як одне з центральних понять сучасної юридичної науки, яке вимагає підвищеної уваги наукової спільноти [2, с. 7].

Саме невід'ємні, невідчужувані права і свободи людини, як свідчить досвід сучасних розвинутих держав, становлять основну «стримувань і противаг» у державній владі, яка завжди має тенденцію до виходу з-під контролю суспільства. Це той обмежувальний бар'єр, який не може бути подоланий на власний розсуд ні законодавчою, ні виконавчою, ні судовою гілками влади. По суті, вони становлять правове першоджерело. Їх існування

поза правом і без права неможливе, як і право немислиме без прав і свобод людини, адже це явища однієї сутності [3, с. 36].

Права та свободи людини і громадянина є центральним елементом, основою правового статусу особи. Саме у правах і свободах юридично оформляються стандарти поведінки людини та громадянина, які визнаються і гарантуються державою. Через них розкриваються основні засади взаємовідносин між державою та особою, які на певному етапі суспільного поступу вона вважає можливими, суспільно корисними та доцільними чи обов'язковими. Правова система будь-якої держави відводить значне місце правам і свободам людини та громадянина. Визнання та закріплення в конституції, інших актах чинного законодавства прав і свобод людини та громадянина, їх обсяг, види і зміст є однією з актуальних, пріоритетних і найважливіших проблем сучасної цивілізації.

До речі, права людини невід'ємні від суспільних відносин, оскільки вони визначають спосіб буття індивіда. Права людини є нормативною формою взаємодії людей, упорядкування їхніх зв'язків, координації вчинків і діяльності, запобігання протиріч, протиборства, конфліктів. Вони нормативно формулюють ті умови й способи життєдіяльності людей, які об'єктивно необхідні для забезпечення нормального функціонування індивіда, суспільства, держави. Ці нормативи засновані на принципах волі, рівності, справедливості. Такі права як право на життя, свободу, повагу, недоторканність особи, волевиявлення думок, право на участь у політичних процесах, культурному житті країни є важливими умовами влаштування життя людини в цивілізованому суспільстві та повинні бути визнані й захищені державою.

На переконання Є.В. Білозьорова, права та свободи людини і громадянина становлять найважливіший соціальний і політико-правовий інститут, який об'єктивно виступає мірилом досягнень суспільства, показником ступеня його цивілізованості. Від рівня забезпеченості прав людини та громадянина значною мірою залежить розвиток самої особистості, її життя та здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека [4, с. 44].

Права людини – це визначені, нормативно структуровані властивості й особливості буття особистості, що виражають її свободу і є невід'ємними і необхідними способами й умовами її життя, взаємовідносин з суспільством, державою. Сучасний світ не можна уявити без прав людини, що ґрунтуються на принципах свободи, рівності, справедливості, які мають універсальний характер. Реалізація прав людини є головним обов'язком держави, незалежно від того, об'єктивовані вони у формах (джерелах) права чи юридично не зафіксовані. Це критерій оцінки законодавства, політики держави тощо.

Права людини – це все те, що робить людину людиною; це права індивіда, без яких він не може існувати як член суспільства; це умова і засіб безпеки та розвитку індивіда (забезпечення життя людини, її гідності та свободи діяльності в усіх сферах суспільного життя); це спосіб збереження необхідних для особи природних і соціальних якостей.

Відповідно до позиції Н.М. Оніщенко та Н.М. Пархоменко, місце людини в соціумі, її соціальна роль значною мірою залежать від обсягу прав і свобод,

які визначають її соціальні можливості, характер життєдіяльності, систему зв'язків людей у суспільстві. Права людини – це соціальна спроможність вільно діяти, самостійно обирати вид і міру своєї поведінки з метою задоволення різнобічних власних матеріальних і духовних інтересів, а також інтересів інших людей, окремих соціумів і суспільства в цілому [5, с. 81].

До того ж, становлення та розвиток прав і свобод людини та громадянина – важлива ознака ступеня демократизації всіх політичних, суспільних, громадянських інститутів та їхніх взаємовідносин з державою, зрілості громадянського суспільства, показник, що характеризує певну державу як правову чи навпаки. Починаючи з вчень стародавніх мислителів (зокрема Платона, Арістотеля, Полібія, Цицерона та інших), і до наших часів філософи, соціологи, політики, правознавці намагалися осягнути сутність проблеми прав і свобод людини, окреслити її історичні та сучасні параметри.

Окрім того, слід враховувати, що з кінця минулого століття у вітчизняній суспільній науці, включаючи й правознавство, розпочався процес, який було названо «антропологізація» («антропологічний поворот»). Він полягає в тому, що точкою відліку, центром і, так би мовити, кінцевим пунктом будь-яких суспільствознавчих наукових пошуків стає людини – з її реальними властивостями, потребами, інтересами, схильностями, здібностями і що базисом усіх таких досліджень слугує людинознавство, фундамент якого становить наука антропологія – загальна теорія людини [5, с. 18].

Сучасна юридична наука розрізняє конституційні права та свободи, а також права й свободи, закріплені у звичайному законодавстві. Виокремлюють загальні та спеціальні права, а також економічні, політичні, культурні та особисті права і свободи. Щоправда, нині такий порядок їх перерахування коригується і дається в аспекті відповідних поколінь прав людини. До системних характеристик категорії суб'єктивних прав і свобод особи відноситься те, що вони мають природну основу, є невід'ємними для кожного індивіда, позанаціональними та позатериторіальними, існують незалежно від закріплення в нормативно-правових актах держави, функціонують як об'єкт міжнародно-правового регулювання та захисту.

Отже, за своєю сутністю права і свободи людини є найвищою соціальною цінністю, пріоритетною сферою відповідальності держави перед людиною, найважливішою перемогою юриспруденції щодо захисту людини від свавілля держави; за своїм змістом – це право на володіння, користування і розпорядження політичними, економічними, соціальними та культурними й іншими цінностями; за формою – є видом, способом поведінки або діяльності особи чи колективу осіб у суспільстві з метою задоволення своїх політичних, економічних, соціальних і культурних потреб та інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Колодій А. М. Принципи права України : [монографія] / А. М. Колодій. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.
2. Пушкіна О. В. Система прав і свобод людини та громадянина в Україні:

теоретичні і практичні аспекти забезпечення : [монографія] / О. В. Пушкіна. – К. : Логос, 2006. – 416 с.

3. Козюбра М. Верховенство права і Україна / М. Козюбра // Право України. – 2012. – № 1 – 2. – С. 30 – 63.

4. Білозьоров Є. В. Права і свободи людини та громадянина в Україні: оптимізм і реалії / Є. В. Білозьоров // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право : зб. наукових праць. – Вип. 16. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 44 – 52.

5. Оніщенко Н. М. Соціальний вимір правової системи: реалії та перспективи : [монографія] / Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко ; від. ред. Ю. С. Шемшученко. – К. : Юридична думка, 2011. – 176 с.

6. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / П. М. Рабінович. – Вид. 10-е, допов. – Львів : Край, 2008. – 224 с.